

УДК 376.1

*Багрій І. П.,
аспірантка кафедри соціології
та соціальної роботи?
Національний університет
“Львівська політехніка”*

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ЗАНЯТТЕВОЇ ТЕРАПІЇ ЯК СФЕРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СВІТОВОМУ ДОСВІДІ

У статті розглядається питання щодо формування у світовому досвіді нової сфери професійного втручання (професійної діяльності), якою є “occupational therapy” (“заняттєва терапія”).

Ключові слова: *занятість, заняттєва терапія, світовий досвід.*

В статье рассматривается вопрос, касающийся формирования в мировом опыте новой сферы профессионального вмешательства (профессиональной деятельности), которой является “occupational therapy” (“эрготерапия”).

Ключевые слова: *занятость, эрготерапия, мировой опыт.*

In the article, the issue of “occupational therapy” (in Ukrainian, “zaniattieva terapiya”) is considered, which is related to the development of a new sphere of intervention (professional activities) in the worldwide experience.

Keywords: *occupation, occupational therapy, world experience.*

У процесі підготовки фахівців соціальної сфери велике значення має використання передового світового досвіду та прогресивних ідей сьогодення. У світовій практиці з'явився та успішно розвивається фах "occupational therapy", що наголошує на необхідності врахування особистих потреб і бажань людини в залученні до певної діяльності. Заняттєва терапія (англ., occupational therapy) висвітлює поняття "занятості" як центральної діяльності, що забезпечує функціонування та створює засоби для розвитку людини протягом усього життя [1, с. 153]. З огляду на це, знання із заняттєвої терапії потрібні соціальному працівникові, фахівцю з фізичної реабілітації, соціальному педагогу, психологу, представникам інших професій соціальної сфери. Такі знання знаходять широке застосування в педагогічній теорії та практиці, зокрема у такій важливій педагогічній спеціальності, як "Теорія і методика професійної освіти". Нові перспективи в процесі розвитку цієї спеціальності відкриває викладання заняттєвої терапії, зокрема, в педагогічних коледжах, педінститутах і педучилищах. У процесі визначення ефективних шляхів підготовки фахівців до здійснення заняттєвої терапії на шляху формування нової для України сфери професійної діяльності виникає актуальна проблема вивчення світового досвіду становлення цієї сфери.

Метою статті є узагальнення досвіду становлення заняттєвої терапії як сфери професійної діяльності. Автор зосереджується на завданні представлення заняттєвої терапії як здоров'язберезувальної технології, що застосовується на шляху повернення людини до суспільного життя, а також аналізу процесу формування нової сфери застосування професійного втручання. Наукові праці з цих питань є переважно зарубіжними [5; 6; 9; 10].

Заняттєва терапія (occupational therapy) має давню історію, в наші дні відноситься малознайомого і водночас актуального питання в Україні. Слово "occupation", яке використовується в англійській мові, походить від латинського "occupatio", що в перекладі означає "занятість" та передає спрямованість на те, щоб людину "зайняти або захопити" [1, с. 152]. Практика заняттєвої терапії розвинулася на основі досвіду, який існував у різних культурах і в різний час.

Традиційне іудейсько-християнське вірування дає пояснення про те, що праця повинна бути всепоглинаючим елементом людського життя. Адам і Єва були створені Богом, щоб розвивати й охороняти райський сад, але їм заборонялося смакувати плоди дерева, яке дало б їм знання того, що є добро і зло. Непокора цій заповіді, відома як гріх, після якого пару було вигнано із заявою, що вони повинні важко працювати все своє життя, в поті лица їсти здобутий хліб до тих пір, поки

не повернуться на землю, з якої вони були створені [2, с. 23]. Декілька Притч із Святого Письма Старого Завіту свідчать про те, що праця є святою занятістю, необхідною для запобігання бідності й убогості та можливістю спокутувати первородний гріх та відновлювати духовну гідність людини [2, с. 131].

Перші люди займали свій час, переслідуючи найважливішу для них ціль і потребу вижити. Чоловіки були мисливцями, а жінки – хранительками сімейного затишку. Із вдосконаленням цих завдань і під впливом навколишнього середовища розпочалося найпотужніше перетворення людини. Полювання та висадження рослинних культур стали домінуючими у житті людей. Тваринництво вважалося додатковим поряд із виготовленням артефактів, таких як інструменти, кераміка, текстиль і плетіння кошиків. Після того, як люди почали об'єднуватися і створювати населені пункти, з'явилися й інші види праці, такі як ремісництво. Надлишки у виробництві продуктів харчування та артефактів дозволяли людям брати участь у торгівлі між прилеглими населеними пунктами. Наступив період сільського господарства, що тривав протягом декількох тисяч років.

Філософи Платон і Арістотель визначили причину, через яку чоловіки повинні працювати більше – це, щоб меншість (еліта) брала участь у чистих вправах розуму, таких як мистецтво, філософія і політика (дозвілля). Платон запитував: “Що таке правильний спосіб життя? Життя повинно бути прожите, як гра, граючи в певні ігри, співаючи і танцюючи, і тоді людина буде в змозі задобрити богів”. Концепція Арістотеля звучала таким чином: “Свобода виникає у людини від необхідності того, щоб займатися чимось”. Свобода – це можливість вибору, адже там, де вибору немає, немає і свободи. Керівництво гуртувалося на діях людини, яка не повинна нічого робити. З цих початків дозвілля стало наріжним каменем західної культури [5, с. 26].

У перших християн робота набула деяких певних позитивних значень. Так, тілесне та духовне здоров'я здобувалися через працю, особливо, коли вона витісняла неробство та лінощі, що вважалися формами зла. Коран називають останнім одкровенням від Бога, що забезпечує повне уявлення про все життя, в тому числі і про діяльність людини. Дверний знак, знайдений у Сенегалі, містив слова: “Працюйте так, ніби ви ніколи не помрете; моліться так, ніби ви помрете завтра” [5, с. 27]. Фундаментальним стало переконання в тому, що земля була створена для блага людини, і Бог дав їй контроль над цим. Обов'язок людини полягав у отриманні прибутку від такого подарунку, тому щоб бути щедрим у наданні допомоги тим, кому пощастило менше. У Корані зазначено, що людина діє відповідно до її власної волі і бажань, в тому числі

прагне до щастя і задоволення, проте в контексті конкретних законів, звичаїв і загальноприйнятих норм поведінки.

Із розпадом Римської імперії західний світ перейшов у період, що став відомим, як період Середньовіччя. Всеохоплюючий настрій людей був сповнений песимізму та зневіри. Люди почувалися самотніми і бідними, а своє життя вважали короткотривалим і жорстоким. Трудова етика розвинулася так, що праця розглядалася як спосіб затримання або уникнення відчаю. Це був кращий метод спокутування гріхів. Важка праця вважалася протидією “отруті” гордині та розпусти. Сільське господарство стало найпоширенішою діяльністю, надалі ремесло і, врешті-решт, торгівля.

Реформація прибутку в перші роки XVI ст. в Західній Європі започаткувала серйозні зміни в етиці професій. Августинський чернець Мартін Лютер вважав, що всі заняття відповідають духовній гідності людини, таким чином була визнана ручна праця. Він не схвалював торгівлю як заняття, тому що ця робота, на його думку, не пов’язана з реальною працею. Окрім цього, Лютер вважав, що кожен повинен працювати для задоволення основних життєвих потреб, оскільки придбання багатства вважалось гріхом. Протягом наступного століття в протестантську трудову етику було запроваджено істотні зміни. Жіночі заняття, такі як мереживоплетіння і прання, не заборонялися, тому що вони не давали можливості заробляти багато грошей і були не так добре зорганізовані, як заняття чоловіків [5, с. 28].

У період XVI–XVII ст. пуритани (від англ. *purity* – чистота) іммігрували до Північної Америки та розробили строгий кодекс, що відбивав їхні погляди на занятість. Робота мала важливе значення для виживання громади, а використання прибутку було на благо як собі, так і іншим. Діти часто намагалися виготовити іграшки з підручних засобів, але батьки не дозволяли використовувати такі іграшки під час гри. Пуритани насолоджувалися собою і вважали, що їхній матеріальний і духовний добробут залежить від власних зусиль.

На зміну аграрній діяльності прийшла Промислова революція, яка розпочалася в Англії у другій половині XVIII ст. і впродовж XIX ст. поширилася на інші країни Європи, США та Японію. Історик Чарльз Берд (1901 р.) визначив це як: “...велику трансформацію з відкриття винаходів, що принципово змінили всі методи виробництва і розподілу життя, а, отже, всі економічні функції суспільства” [5, с. 29]. Початкова фаза становила собою виготовлення речей з використанням простих, так званих “ручних машин”. Насправді революційним виявився вплив нової техніки на життя людини. Трудова етика змінила

увявлення людей про роботу, і всі зрозуміли, що тепер прибуток можна отримати лише через працю, власну організацію та раціональний розподіл доходу. Люди усвідомили, що потрібно працювати, в іншому випадку вони наражаються на бідність у своєму майбутньому, а громадський обов'язок кожної людини полягає в тому, щоб бути продуктивним. Відпочинок не цінувався, як можливість для самовираження і вдосконалення, а тільки як демонстрація соціального статусу. Хоча робота домінувала у повсякденному житті, однак, залишався вільний час. Дозвілля включало в себе ігри, такі як крокет, стрільба з лука і теніс, у які грали і жінки, і чоловіки. У сім'ях користувалося популярністю читання романів і пригодницьких оповідань. Фізична підготовка стала доступним захопленням, включала в себе можливість займатися художньою гімнастикою, акробатикою, боксом, бейсболом і футболом.

Швейцарський педагог і соціальний реформатор Йоганн Песталоцці проповідував “гармонійний розвиток сил і здібностей людини”. Він висунув проблему поєднання продуктивної праці з навчанням та розглядав трудове виховання у поєднанні з моральним. На думку Песталоцці, потрібно створювати умови для задоволення природного прагнення дитини до руху. Він видав педагогічний роман “Лінгард і Гертруда” (1781 р.), що мав великий успіх, бо в ньому автор прагнув вирішити важливу проблему, яка хвилювала дрібнобуржуазну інтелігенцію того часу: як допомогти обездоленому селянству [3, с. 41].

Промислова революція отримала потужний поштовх у десятиліття після Першої світової війни. Комплексом взаємопов'язаних і невирішених питань було спричинено світовий економічний колапс. На фоні цього психіатр Вільям Руш написав першу книгу “Заняттєва терапія: керівництво для медсестер” (1915 р.). Він класифікував роботу на три типи: занятість, заняттєва терапія та професійне навчання. Згодом Адольф Меєр (1866–1950 рр.) представив документ під заголовком “Філософія заняттєвої терапії” для того, щоб товариства сприяли розвитку заняттєвої терапії. Після цього ним було опубліковано статтю “Архіви заняттєвої терапії” та опрацьовано й представлено першу концептуальну модель заняттєвої терапії [10]. Лікар Герберт Хел активно залучав пацієнтів у занятість під час лікування для того, щоб регулювати їхнє життя, та був нагороджений за це Гарвардським грантом. Елеанор Клерк та Генрі Флевіл у 1915 р. започаткували “Школу затятостей”, підкреслюючи важливість навчання через занятість. 17 березня 1917 року в Кліфтоні відбулася зустріч з питання створення першої Американської асоціації заняттєвої терапії (англ.,

American Occupational Therapy Association) [10]. Філософія ранньої заняттєвої терапії в основному була побудована на таких поняттях, як гуманізм, романтизм і прагматизм. Надалі заняттєва терапія набула подальшого розвитку як сфера професійної діяльності. Її цінності були засновані на тому, що занятість становить основне значення для будь-якої людини і що вона є дуже корисною. Зокрема, прихильники заняттєвої терапії вважали, що будь-яка людська занятість може змінюватися, але водночас вона організовує людину, позитивно впливає на її почуття власної значущості, і в багатьох випадках становить сенс життя.

Період депресій закінчився з початком Другої світової війни. Америка швидко стала арсеналом демократії: "...рясно наділене унікальне і привілейоване святилище, де економічна мобілізація може тривати вільно від більшості проблем, в безпеці від ворогів і переслідування, і, отже, з максимальною ефективністю" [5, с. 30]. Співтовариства виявили, що багатьох у вільний від роботи час можуть зацікавити танці, спорт, фільми, організовані сімейні події в парках. Раніше заняттєва терапія використовувалася для відволікання пацієнта від хвороби, була лише однією із форм лікування та засобом розширення прав і можливостей людини для роботи. Заняттєві терапевти прагнули ж до підвищення рівня незалежності людини та її оперативної спроможності, і, отже, до поліпшення якості її життя.

У 1939 р. в Австралії працювали лише три кваліфіковані заняттєві терапевти – два в Мельбурні й один у Сіднеї. Перший диплом із заняттєвої терапії був виданий Гвендоліні Сімс у жовтні 1941 р., а в 1944 р. у Новому Південному Уельсі засновано "Клуб заняттєвих терапевтів" [9].

У 1948 р. Організація Об'єднаних Націй прийняла "Універсальну декларацію прав людини", серед них було "право на працю, на вільний вибір місця роботи, на сприятливі умови праці, право на справедливую оплату за працю". В іншій статті зазначено, що кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включно з правом на розумне обмеження робочого дня і періодичну оплачувану відпустку (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, 1948) [5, с. 31].

Всесвітня федерація заняттєвих терапевтів, що об'єднувала більше, як 50 країн, була заснована у 1952 р. Символічною є її емблема: медичний жезл, обвитий змією і обвінчаний крилами Фенікса, та п'ять кілець, що символізували п'ять континентів [4, с. 75]. У серпні 1954 р. відбувся Перший міжнародний конгрес під керівництвом Світової федерації заняттєвих терапевтів у м. Единбург (Шотландія). Комерціалізація дозвілля стала домінуючою особливістю післявоєнного способу

життя, зокрема, професійний спорт, ігри, танці, телебачення та хобі відігравали велике значення в житті людей і завжди фінансувалися владою. Молодь і люди старшого віку мали можливість культурно організувати свій відпочинок і прагнули до соціалізації.

На засіданні Ради факультету медицини Квінслендського університету 29 травня 1974 року Дженіфер Лайн було представлено документ “Квота в заняттєвій терапії на 1975 рік”. Згодом було засновано журнал “Заняттєва терапія”, а пізніше “Британський журнал заняттєвої терапії”. Наприкінці 70-х років австралійці почали активно розповідати про заняттєву терапію за кордоном. Неочікувано збільшилося число бажаючих навчатися заняттєвої терапії в Індії. Президент Австралійської асоціації заняттєвих терапевтів Ліліан Віскхорт відвідала Шостий міжнародний конгрес Світової федерації заняттєвих терапевтів у м. Ванкувер (Канада), де представила декілька найбільш досвідчених терапевтів (англ., Senior Therapists), які повинні були працювати і надавати необхідні рекомендації в Індії щодо заняттєвої терапії. У 1976 р. радники із заняттєвої терапії почали офіційно викладати цю дисципліну [9].

У листопаді 1979 р. Квінслендським парламентом було затверджено “Закон про заняттєву терапію”, а в 1981 р. Австралійською асоціацією заняттєвих терапевтів (англ., Australian Association of Occupational Therapists) було зорганізовано облік зайнятості населення [9].

У 2007 р. в Канаді Н. Polatajko, Е. Townsend і J. Craik заснували Канадську модель заняттєвої діяльності та залучення (англ., Canadian Model of Occupational Performance and Engagement). Ця модель була в подальшому розширена до рівня Канадської моделі заняттєвої діяльності (англ., Canadian Model of Occupational Performance), що була розроблена Канадською асоціацією заняттєвих терапевтів у 1997 році. Вона визначала основні галузі, до яких причетна занятість, що було зумовлено передовсім поглибленням основних знань у сфері зайнятості, зосередженості на клієнтові та науковій обґрунтованості практики заняттєвої терапії [6, с. 22].

Канадська модель зайнятої діяльності перетворилася у Модель зайнятої діяльності і, як свідчить назва, основна увага у цій моделі зосереджена на заняттєвому виконанні діяльності, що є результатом динамічної взаємодії між компонентами моделі, такими як особа, рід занять і навколишнє середовище. Ці компоненти становлять основний інтерес у заняттєвій терапії. Як результат, на практиці відбувається переміщення уваги в напрямі від окремого випадку лікування, крім того, залучення як діяльність також є результатом динамічних

взаємозалежностей між особою, родом занять і навколишнім середовищем. Застосування цієї моделі дозволяє оптимізувати функції заняткової терапії в рамках мультидисциплінарної команди і, отже, підсилити роль заняткової терапії. Із впровадження концепції залучення, модель підвищує інтерес до проведення занять, а це, своєю чергою, розширює сферу практики занятості. Модель припускає і водночас сприяє баченню того, що здоров'я, благополуччя і справедливість досяжні саме через залучення у занятість.

Слід відзначити, що нині заняттєва терапія набуває визнання та поширення і в Україні. Це питання активно обговорюється на форумах, а протягом останніх років закордонні сертифіковані фахівці за спеціальністю "occupational therapy", такі як Ольга Камаєва (Росія), Сьюзен Меєрс (США), Кірілі Меннінг (Австралія) регулярно проводять різноманітні семінари та тренінги для наших фахівців [7; 8].

Отже, упродовж усієї історії людина залишалася вірною своїй природі, постійно прагнучи до зростання та розвитку, що значно збільшувало її шанси не лише вижити, але й вдосконалюватися упродовж свого життя. Це сприяло задоволенню потреб, емоційному піднесенню людини, набутті нового досвіду та формуванню сфер занятості. Можна стверджувати, що за відносно короткий період часу практичного застосування у світовій практиці заняттєва терапія (англ., occupational therapy) розвинулася як сфера професійної діяльності та здоров'язбережувальна технологія, спрямована на повернення людини до активного суспільного життя з урахуванням її потреб і бажань. У процесі свого становлення заняттєва терапія пройшла різні історичні періоди, які сприяли її розвитку, удосконаленню та формуванню нової сфери застосування професійного втручання. На сьогодні інтерес залучення до заняттєвої терапії як професії перебуває на підйомі, і цьому сприяє багато навчальних закладів, які забезпечують професійну підготовку заняттєвих терапевтів у США, Канаді, Австралії та інших країнах. Питання професійної підготовки фахівців соціальної сфери до здійснення заняттєвої терапії набуває актуальності і в Україні. Так, у Національному університеті "Львівська політехніка" розглядається можливість впровадження навчального курсу "Здоров'я та заняттєва терапія" для студентів магістерської програми напряму "Соціальна робота".

Література:

1. Багрій І. П. Проблема розуміння заняттєвої терапії як сфери професійної діяльності / І. П. Багрій // Актуальні питання, проблеми та

перспективи розвитку гуманітаристики у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : зб. наукових праць. – Ч. III / за заг. ред. М. А. Журби. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – С. 152–155.

2. *Йосиф Е.* Ілюстрована Біблія / Е. Йосиф, С. Террієн. – Рим : Вид-во ОО.Василіян, 1968. – 520 с.

3. *Левківський М. В.* Історія педагогіки / М. В. Левківський. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 190 с.

4. Особливості підготовки фахівців здоров'я людини та європейська система освіти / Л. Завацька, І. Григус, І. Петрук // Збірник наукових праць “Болонський процес в Україні та Європі: досвід, проблеми, перспективи”. – 2008. – № 8. – С. 70–77 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ppog/2008_8.pdf. –

Назва з екрана.

5. *Charles H. Christiansen.* Occupational Therapy, Performance, Participation and Well-being. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 2005. – 668 p.

6. *Polatajko, H. J., Townsend, E. A. & Craik, J.* 2007. Canadian Model of Occupational Performance and Engagement (CMOP-E). In Enabling Occupation II: Advancing an Occupational Therapy Vision of Health, Well-being, & Justice through Occupation. E. A. Townsend & H. J. Polatajko, Eds. Ottawa, ON: CAOT Publications ACE. – Pp. 22–36.

7. Академія інсульту. Тренінг для фахівців “Ерготерапія в програмах нейрореабілітації”, 2012. – 04.09.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://bulkin.lootsk.com/2012/Doc4.jpg>. – Назва з екрана.

8. Стати на ноги допоможе ерготерапевт. – 04.09.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.dua.com.ua/2006/143/arch/8.shtml>. – Назва з екрана.

9. Australia Occupational Therapy. QLD OT History. Embracing the Past, 2006. – Access mode : 02.09.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.otaus.com.au/divisions/qld-ot-history>. – Назва з екрана.

10. *Judith C. Vestal.* The Evolution of Occupational Therapy. Concepts of Occupational Therapy, 2005. – Access mode : 03.09.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Mu6wO43dR6IJ:lsustudent.pbworks.com/f/The+%2520Evolution+%2520of+%2520Occupational+%2520Therapy.ppt+the+evolution+of+occupation+al+therapy&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>. – Назва з екрана.